

*Разовій спеціалізованій вченій раді
Державного податкового університету
утвореній для проведення захисту
дисертації Браунагеля А.В. на здобуття
ступеня доктора філософії*

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію **Браунагеля Андрія Валерійовича**

«Розвиток системи регулювання та підтримки соціального підприємництва в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційної роботи

Роль соціального підприємництва в сучасних умовах є особливо актуальною, оскільки воно виступає інноваційним інструментом для подолання гострих соціальних та економічних проблем. На тлі глобальних викликів, таких як зростання безробіття, бідності та соціальної нерівності, соціальне підприємництво демонструє свою здатність інтегрувати комерційну діяльність із досягненням суспільно значущих цілей. Цей сектор ефективно залучає до економічної активності соціально вразливі групи населення, створюючи нові робочі місця та активізуючи їхній потенціал, що сприяє не лише економічному зростанню, а й забезпеченню соціальної та екологічної стабільності без значних витрат державних ресурсів.

Дослідження соціального підприємництва набуває особливої значущості в умовах системних бар'єрів, що обмежують його розвиток, зокрема в Україні, що стикнулася з військовою агресією. Правова невизначеність, утруднений доступ до фінансування та неефективність існуючих механізмів підтримки стримують реалізацію повного потенціалу цього сектору. Крім того, в умовах воєнного стану, коли потреба в інтеграції ветеранів, вимушено переміщених осіб та інших постраждалих груп стає критично важливою, науково обґрунтовані підходи до

вдосконалення державного регулювання та механізмів підтримки соціального підприємництва є необхідною передумовою для забезпечення його сталого розвитку та ефективного використання його потенціалу для відновлення країни. Ці проблеми потребують наукового осмислення та практичних рішень.

Сучасні цифровізаційні технології відкривають нові можливості для вдосконалення механізмів державної допомоги, зокрема через автоматизацію процесів моніторингу, забезпечення рівного доступу до підтримки та зменшення адміністративних бар'єрів. Особливого значення механізми державної підтримки набувають в світлі повоєнного відновлення економіки, зокрема щодо залучення інвестицій, стимулювання інноваційних галузей та підтримки соціальної стабільності.

У зв'язку з цим представлена до розгляду тема дисертації Браунагеля А.В., метою якої є теоретичне обґрунтування та розробка науково-методичних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку ефективної системи регулювання та підтримки соціального підприємництва в Україні, є актуальною та становить значний науковий та практичний інтерес.

Обрана Браунагелем А.В. тема дослідження пов'язана з планами наукових досліджень Державного податкового університету, а результати враховано при виконанні науково-дослідних робіт, зокрема роботи кафедри управління та бізнес-адміністрування «Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку» (державний реєстраційний номер 119U000718), де особистий внесок автора полягає в підготовці підпункту розділу за темою «Кластерна концепція соціального підприємництва» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження від 27 травня 2024 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації, та їх достовірність

Наукова обґрунтованість положень, узагальнень, висновків і пропозицій, викладених у дисертації, забезпечена комплексним застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Проведене дослідження базується на використанні таких методів: *системного аналізу* – для

структуризації процесів регулювання та підтримки соціального підприємництва; *SWOT– та PESTLE–аналізу* – для діагностики впливу зовнішніх та внутрішніх факторів; *кластерного аналізу* – для оцінки рівня розвитку соціального підприємництва в різних регіонах України; *порівняльного аналізу* – для вивчення міжнародного досвіду регулювання соціального підприємництва; *економетричних методів* – для оцінки впливу соціального підприємництва на економічний розвиток; *експертних методів* – для формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів підтримки соціального підприємництва.

Представлені результати свідчать про ґрунтовну та всебічну обізнаність здобувача з напрацюваннями науковців з питань державного регулювання та підтримки соціального підприємництва, а також про його власний внесок у дослідження цієї проблематики.

Наукові результати, представлені у роботі, а також сформульовані висновки та практичні рекомендації є логічно обґрунтованими, взаємопов'язаними та внутрішньо узгодженими. Високу ступінь їхньої коректності підтверджують структурованість і змістовна цілісність дисертаційного дослідження, використання статистичних даних з офіційних джерел, а також результатів власних емпіричних досліджень автора.

Дисертація ґрунтується на ретельному аналізі широкого кола систематизованих фундаментальних праць провідних вітчизняних та зарубіжних учених, що свідчить про глибину теоретичного осмислення проблематики. Матеріал викладено структуровано та послідовно. Отримані висновки є теоретичним узагальненням результатів дослідження та становлять основу для розробки практичних рекомендацій, які відрізняються науковою обґрунтованістю та прикладною цінністю.

Запропоновані автором методичні підходи демонструють наукову строгість і можуть бути використані для проведення відповідних прикладних розрахунків. Усі положення роботи є взаємодоповнюючими і не містять суперечностей, що підтверджує її наукову й практичну значимість.

Системний підхід до вирішення поставлених завдань, логічна структура дослідження та аналіз причинно-наслідкових зв'язків свідчать про високий рівень наукової обґрунтованості роботи. Отримані результати, сформульовані висновки та практичні рекомендації є достовірними, що підтверджується офіційними документами (актами, довідками) про їхнє впровадження.

Наукова вагомість положень, узагальнень і пропозицій, викладених у дисертації, підкріплюється публікаціями у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях, а також матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій.

Аналіз змісту дисертаційної роботи, її ключових положень та висновків дозволяє констатувати їхню обґрунтованість, достовірність і відповідність спеціальності 051 «Економіка».

Наукова і практична значимість отриманих результатів

Результати аналізу основних наукових гіпотез, що виносяться на захист, та проведені дослідження дають підстави стверджувати, що дисертація містить ряд вагомих теоретичних і науково-методичних положень, які істотно доповнюють економічну науку в частині вивчення державного регулювання і підтримки соціального підприємництва в Україні.

Серед найбільш вагомих результатів дисертаційної роботи, що характеризують прирощення наукових знань та визначають її наукову новизну, слід відзначити наступні:

1. У дисертації обґрунтовано теоретичну базу для державного регулювання, яка, на відміну від існуючих підходів, враховує гібридну природу соціальних підприємств. Цей підхід чітко розмежовує соціальне підприємництво від традиційного бізнесу та благодійності, систематизуючи його сутнісні характеристики. Це дало змогу виокремити ключові елементи ефективної системи регулювання, що включають законодавчі, фінансові, інституційні та інфраструктурні аспекти.

2. Наукову новизну має запропонований методичний підхід до державної підтримки. Розроблено «процесну мапу», засновану на концепції життєвого циклу підприємства. На відміну від статичних моделей, ця мапа забезпечує

гнучкий та адаптивний підхід, дозволяючи визначати пріоритетність та доцільність заходів підтримки на кожній конкретній фазі розвитку соціального підприємства .

3. Представляє науковий та практичний інтерес підхід до формування інтегрованої фінансової моделі, яка поєднує різноманітні джерела фінансування. Модель адаптована до сучасних викликів, зокрема воєнного конфлікту, і передбачає залучення міжнародної допомоги, розвиток національних механізмів підтримки (гранти, пільгові кредити), стимулювання імпакт-інвестування та розвиток краудфандингу.

4. На особливу увагу заслуговують теоретичні засади державного регулювання підприємницької діяльності за рахунок уточнення змістовного наповнення дефініції «соціального підприємництва» як інноваційного феномену. Воно поєднує підприємницьку діяльність із цілеспрямованим досягненням суспільно значущих цілей та фінансовою стійкістю через реінвестування прибутку:

5. Варто відзначити систематизацію форм та інструментів розвитку системи регулювання та підтримки. Це включає фінансові, інституційні та організаційні інструменти, що дозволяють сформувати узгоджену та ефективну систему в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

6. Перспективним є наукове обґрунтування концептуальних підходів до системного регулювання соціального підприємництва, що базуються на ідеях соціальної економіки України. Цей підхід інтегрує передовий досвід ЄС та адаптує його до національних реалій, визначаючи ключові принципи та стратегічні напрями розвитку

7. Доцільними є рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Вони включають пропозиції до Законопроекту "Про соціальну економіку та підприємництво", зокрема щодо створення Державного фонду соціального інвестування, запровадження обов'язкових квот у державних закупівлях для соціальних підприємств та інтеграції систем моніторингу та оцінки їхньої ефективності.

Теоретична цінність і практична значимість наукових результатів

Одержані результати мають науково-практичне значення, що зумовлено можливостями широкого впровадження сформованих у дисертаційній роботі теоретичних положень та методичних рекомендацій щодо регулювання соціального підприємництва в Україні. Вони можуть бути використані органами державної влади для формування політики підтримки соціального підприємництва, соціальними підприємствами для підвищення ефективності їх діяльності, а також міжнародними та вітчизняними фінансовими установами при розробці програм фінансування соціального бізнесу. Окремі положення дослідження вже знайшли застосування у практичній сфері, зокрема:

- у практичну діяльність ТОВ «Монтерра Буд» (довідка 15 грудня 2024 р.), зокрема рекомендації щодо створення робочих місць для вразливих категорій населення (внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій тощо) через залучення їх до соціально орієнтованих будівельних ініціатив, інструменти взаємодії бізнесу з місцевими громадами для реалізації соціальних проєктів у сфері будівництва та відновлення інфраструктури, що враховують міжнародний досвід та особливості післявоєнного відновлення України.

Повнота викладення наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих в наукових публікаціях

Основні результати дисертації опубліковано у 15 наукових працях, серед них: 6 статей, опублікованих у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, 3 з яких – у співавторстві, та 9 тез доповідей, опублікованих у збірках тез за результатами роботи міжнародних конференцій. Сукупний обсяг публікацій складає 8,5 д.а., з яких 6,5 д.а. належать особисто автору.

Структура і обсяг дисертації

Дисертаційна робота А.В. Браунагеля має чітку структуру, яка відповідає критеріям послідовності, цілісності, завершеності та логічної узгодженості. Виклад матеріалу витриманий у науковому стилі з дотриманням відповідної

термінології. Взаємозв'язок усіх розділів дослідження забезпечує системне розкриття проблематики, а також дає змогу об'єктивно оцінити науковий внесок автора та ступінь вирішення поставлених дослідницьких завдань у межах заявленої теми, мети та завдань роботи.

Дисертаційна робота складається із анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 329 сторінок тексту комп'ютерного набору. Основний зміст дисертації викладено на 212 сторінках. Робота містить 19 таблиць, 29 рисунків та 20 додатків на 94 сторінках. Список використаних джерел нараховує 212 найменувань та розміщений на 23 сторінках.

У вступі викладено обґрунтування актуальності теми дисертації, визначено мету та сформульовано основні завдання, об'єкт, предмет і описано методи дослідження, охарактеризовано інформаційну базу, представлено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, їх апробацію та особистий внесок здобувачки.

У першому розділі роботи аналізується еволюція та сутність концепції соціального підприємництва. Розглядаються організаційно-правові форми функціонування та нормативно-правова база регулювання соціального підприємництва. Обґрунтовуються методичні підходи до формування системи регулювання і підтримки соціального підприємництва.

У другому розділі дисертації здобувач аналізує стан регулювання і фінансування соціального підприємництва в Україні. Виявлено значні регіональні диспропорції ринку праці в системі регулювання соціального підприємництва. Окрему увагу приділено кластерному підходу як методичній основі регіонально диференційованого регулювання соціального підприємництва.

У третьому розділі дисертації автор аналізує зарубіжний досвід формування системи регулювання і підтримки соціального підприємництва. Вивчаються проблеми вдосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку соціального підприємництва і системи його регулювання. Окрема увага приділена формуванню соціальної підприємницької екосистеми як вищому

щаблю розвитку системи його регулювання для забезпечення збалансованого економічного зростання.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення

У цілому, дисертаційна робота Браунагеля Андрія Валерійовича виконана на високому науковому рівні та демонструє належну глибину теоретичного аналізу, обґрунтованість висновків і практичну значущість отриманих результатів. Водночас, як і будь-яке складне наукове дослідження, дисертація містить окремі положення, які можуть бути предметом наукової дискусії або потребують додаткового уточнення. З огляду на це, до дисертаційної роботи можна висловити наступні зауваження, які не знижують її загального рівня, проте можуть бути враховані автором у подальших наукових дослідженнях.

1. У пункті 1.3., присвяченому методичним підходам до формування системи регулювання і підтримки соціального підприємництва, представлена «процесна мапа фінансування соціального підприємництва». Однак, замість чіткого і послідовного алгоритму, вона містить елементи, які є скоріше цілями та стратегіями, аніж етапами процесу. Крім того, варто було б більше уваги приділити обґрунтуванню, як саме ця мапа може допомогти підприємству чи державі у практичній діяльності.

2. Також у пункті 1.3. наводиться перелік внутрішніх чинників впливу на механізм розвитку соціального підприємництва, зокрема такий як «підвищення кваліфікації персоналу та залучення компетентних фахівців», який зводиться до постійного навчання та розвитку співробітників, а також залучення експертів з досвідом, необхідним для успішної діяльності підприємства. Доцільно розширити зміст даного чинника, приділивши увагу таким аспектам, як: соціальна зрілість, морально-психологічна включеність та висока адаптивність. Дані аспекти є базовими для системного соціального підприємництва. Також необхідно розглянути такий чинник як готовність суспільства до сприйняття наративів всеохоплюючої інклюзивності загалом та осіб з інвалідністю зокрема.

3. У пункті 2.1 як базове джерело фінансування у соціальному підприємстві розглядається краудфандинг. Натомість поза увагою дисертанта залишається коворкінг та аутсорсинг, як складники класичної вікіноміки та дієвий інструментарій залучення волонтерів та соціально-активних громадян.

4. Незважаючи на ґрунтовний огляд міжнародних практик (Великої Британії, Канади, Індії, ЄС тощо) у сфері регулювання соціального підприємства, він має переважно описовий характер. У тексті систематизовано інформацію про законодавчі акти та інструменти підтримки, але бракує критичного аналізу їх ефективності, а також обґрунтування, чому саме ці країни були обрані для детального вивчення. Відсутність порівняльної оцінки результативності впроваджених механізмів у різних країнах дещо зменшує глибину дослідження.

5. Пункт 3.1 містить пропозиції щодо інструментів стимулювання розвитку системи регулювання та підтримки соціального підприємства в Україні для повоєнної відбудови, одним з яких виступає формування спеціалізованих навчальних програм і консультативної підтримки. Вбачається доцільність поглиблення пропонованого інструменту, перш за все шляхом запровадження менторства, коучінгу, а також моніторингу та постреалізаційного ревью.

6. У пункті 3.3 (таблиця 3.6) наведено засадничу пропозицію щодо формування «соціального замовлення», тому було б доцільніше саме цьому більше приділити увагу. Представлена пропозиція потребує подальшого розвитку як ключовий механізм включення держави у соціальну економіку як повноцінного учасника, а не лише як регулятора.

Проте, варто наголосити, що висловлені зауваження здебільшого вказують на дискусійні моменти, мають рекомендаційний характер й не є суттєвими, та не заперечують загальну позитивну оцінку дисертації Браунагеля А. В. як ґрунтового дослідження, що виконане на високому науково-професійному рівні, містить наукову новизну, має теоретичну і практичну цінність.

Загальний висновок

Враховуючи актуальність теми та наукові результати проведеного дослідження, вважаємо, що дисертаційна робота Браунагеля Андрія Валерійовича «Розвиток системи регулювання та підтримки соціального підприємництва в Україні» є самостійною, завершеною працею, в якій отримані нові науково-обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що мають прикладне спрямування та у своїй сукупності вирішують важливу наукову проблему обґрунтування теоретичних положень, розробки методичних підходів та надання практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання та підтримки соціального підприємництва в Україні.

На підставі аналізу дисертації Браунагеля А.В. та публікацій здобувача можна зробити висновок, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю отриманих результатів дана дисертація відповідає спеціальності 051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 (зі змінами), а її автор Браунагель Андрій Валерійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри бізнесу та права
Вінницького соціально-економічного
інституту Університету «Україна»

Вадим ШВЕД